

Elżbieta s. Monika Albiniak

AKADEMICKI KOMITET OBRONY ZIEM PLEBISCYTOWYCH WARMII, MAZUR I GÓRNEGO ŚLĄSKA DZIAŁAJĄCY NA UNIWERSYTECIE LUBELSKIM I JEGO LOSY

Słowa kluczowe: plebiscyt, Uniwersytet Lubelski, Lublin, Sandomierz, Bytom

Schlüsselwörter: Volksabstimmung, Lubliner Universität, Lublin, Sandomierz, Bytom

Keywords: plebiscite, Lublin University, Lublin, Sandomierz, Bytom

We wrześniu 1919 r. powołano w Lublinie Komitet Zjednoczenia z Rzecząpospolitą Górnego Śląska, Warmii i Mazur¹. Ogłoszenie plebiscytu na Śląsku stało się impulsem do przekształcenia tego komitetu, 17 II 1920 r., w Komitet Obrony Ziemi Plebiscytowych². Animatorami Komitetu Obrony Ziemi Plebiscytowych *zostali: ksiądz Ignacy Cynarski, Konstanty Chyliński (wicerektor Uniwersytetu Lubelskiego), Franciszek Franczak, Zofia Guzowska, Teodor Miller, Tadeusz Rojewski, Stanisław Sasorski, pastor Aleksander Schöneich, Jan Turczynowicz, Henryk Wierciński i ksiądz Jan Władziński*³. Społeczno-zawodowy skład kierownictwa lubelskiego Komitetu Obrony Ziemi Plebiscytowych, w którym *zasiadali ludzie o znacznym autorytecie*

¹ E. Maj, *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918–1928*, Lublin 2002, s. 98. Według twierdzenia Mariana Mroczko, na fali tworzenia od sierpnia 1919 r. na terenie całego kraju komitetów powstał on w Lublinie pod nazwą: Komitetu Plebiscytowego; por. M. Mroczko, *Działalność Komitetu Obrony Górnego Śląska w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim w l. 1919–1921*, *Zapiski Historyczne*, t. 40: 1975, z. 2, s. 76; *Idem*, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977, s. 12; *Idem*, *Ziemie dzielnicy pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864–1939*, Gdańsk 1994, s. 179.

² R. Bender, *Katolicki Uniwersytet Lubelski w życiu Lublina i regionu*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 5, Lublin 1986, s. 61; *Idem*, *Echa powstań śląskich w Lubelskiem*, „*Studia Śląskie*”, seria nowa, t. 38: 1981, s. 106; E. Maj, *op. cit.*, s. 98. Wzmiankowany w wywodzie podstawowym Komitet występuje czasami w literaturze jako lubelski Komitet Plebiscytowy; por. W. Zieliński, *Społeczeństwo polskie wobec sprawy górnośląskiej (1918–1922)*, w: *W Pięćdziesiątą Rocznicę Powstań Śląskich i Plebiscytu*, red. H. Rechowicz, Katowice 1971, s. 212; J. Pachonński, *Kraków wobec powstań śląskich i plebiscytu*, Warszawa – Kraków 1981, s. 67.

³ E. Maj, *op. cit.*, s. 98; L. Miketa, *Społeczeństwo lubelskie a pomoc materialna młodzieży akademickiej*, „*Samopomoc Akademicka*”, R. 2 (1922), nr 8–9, s. 9; G. Karolewicz, *Wstęp*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Materiały do Dziejów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, t. 1, Lublin 1978, s. 38.

społecznym, nadawał organizacji sporą rangę w Lublinie i regionie⁴. W gronie wymienionych osób prawdopodobnie jedną z ważniejszych ról odgrywał Turczynowicz, bo to on wszedł w skład Rady Plebiscytowej działającej przy warszawskim Centralnym Komitecie Plebiscytowym jako reprezentant lubelskiego Komitetu Obrony Ziem Plebiscytowych⁵. Do podstawowych celów tego Komitetu zaliczało się *propagowanie akcji plebiscytowej i gromadzenie środków finansowych przeznaczonych na wspieranie polskiej agitacji na terenach objętych plebiscytami*⁶. W ramach tych komitetów działali również studenci Uniwersytetu Lubelskiego, np. zaangażowany mówca: Franciszek Franczak⁷. Do wielkiej aktywizacji społeczeństwa Lublina doszło w maju 1920 r., gdy przyjechali do tego miasta studenci ze Śląska Cieszyńskiego⁸. O pobycie i działaniach studentów ze Śląska Cieszyńskiego pisano na łamach obydwóch dzienników lubelskich: „Głosu Lubelskiego”⁹ i „Ziemii Lubelskiej”¹⁰. To prawdopodobnie studenci ze Śląska Cieszyńskiego doprowadzili do zintensyfikowania zainteresowania się w Lublinie problematyką plebiscytową.

Problematyka działalności pracowników (a przede wszystkim władz Uniwersytetu Lubelskiego: rektora ks. Idziego Radziszewskiego¹¹ i wicerektora Konstantego Chylińskiego¹²) na rzecz przywrócenia Górnego Śląska Polsce i pogłębiania w społeczeństwie Lubelszczyzny wiedzy o Górnym Śląsku na przełomie drugiego i trzeciego dziesięciolecia XX w. jest tak bogata, że jej kompleksowa prezentacja wymaga odrębnego opracowania.

⁴ E. Maj, *op. cit.*, s. 98.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Biblioteka. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie (dalej: BKUL), Zbiory specjalne, br. sygn., Teka: „Wycinki z gazet 1918–1920 (Materiały do kroniki), t. 1”; „Głos Lubelski” (dalej: „GL”), R. VII, nr 87 z 28 III 1920, s. 2. Student Franciszek Franczak brał udział w akcji odczytów plebiscytowych prowadzonych na terenie Lublina i okolicznych miejscowości, których zadaniem było „najszerze masy ludności poruszyć dla spraw i celu obrony ziem polskich, objętych głosowaniem”. Swój odczyt wygłaszał na Bronowicach w domu ludowym przy kościele. Organizatorzy tej formy wsparcia stwierdzali: „Nie wątpimy, że pierwszy ten cykl odczytów popularnych – jako zapoczątkowanie uświadczenia sobie jedności narodowej całej Polski – spotka się z uznaniem i poparciem ludzi zdrowo, i po polsku myślących”. Odczyty były bezpłatne, jednak po ich wygłoszeniu zbierano ofiary na rzecz plebiscytu; por. L. Miketa, *op. cit.*, s. 9. Grażyna Karolewicz, pisała, że Młodzież Uniwersytetu Lubelskiego prowadziła akcję odczytową; por. G. Karolewicz, *op. cit.*, s. 38.

⁸ Problematyka dotycząca ówczesnych wydarzeń na Śląsku Cieszyńskim, interesuje autora niniejszego artykułu ze względu na gromadzenie przez niego dokumentacji dotyczącej biografii członkini Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej Anny s. Jolanty Puchalki, urodzonej w Karwinie na Zaolziu 22 X 1896 r.

⁹ „GL”, R. VII, nr 158 z 13 VI 1920, s. 2.

¹⁰ „Ziemia Lubelska” (dalej: „ZL”), R. XV, nr 260 z 13 VI 1920, s. 3

¹¹ Ks. Idzi Radziszewski przed podjęciem pracy na Uniwersytecie Lubelskim był rektorem Akademii Duchownej w Petersburgu; por. A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1964*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, W. Müller, ks. M. Rechowicz, Z. Sułowski, A. Wojtkowski; Lublin 1969, s. 61–62; T. Saracyn, *Działalność społeczno-religijna ks. Stefana Grelewskiego (1898–1941)*, Studia Sandomierskie, 14 (2007), z. 1, s. 16.

¹² R. Bender, *Lublin a powstania śląskie*, w: *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner; Opole 1982, s. 277.

Już w dniu 16 V 1920 r. na wiecu mieszkańców Lublina zebranych w sali teatru „Corso”, studenci uchwalili rezolucję, którą przedłożył student Franczak w imieniu Prezydium Komisji Międzystowarzyszeniowej Młodzieży Uniwersytetu Lubelskiego. Rezolucja ta odnosiła się do obserwowania przez studentów problematyki plebiscytowej i zachęcała do gromadzenia środków na cele plebiscytowe¹³.

W rezolucji informowano: *Akademicka młodzież wszechniczy lubelskiej, solidaryzując się z ogólną uchwałą wiecu mieszkańców m. Lublina z dnia 16 V 1920 r., oświadcza: Zważywszy, że ziemie Warmii i Mazur, Śląska Górnego i Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy są dla państwowości polskiej i jej należytego rozwoju ekonomicznego niezbędne, oraz że złączenie powyższych ziem polskich z ich macierzą jest nieodzowne dla zachowania i rozwoju rodzimej kultury mieszkańców tych terenów najbardziej dotąd wynarodowionych – młodzież akademicka uniwersytetu lubelskiego niniejszym: 1) Protestuje jak najenergiczniej przeciw gwałtom niemieckim na terenach plebiscytowych Górnego Śląska, Warmii i Mazur gestem stanowiącym dalszy ciąg bezprawia i mordów dokonywanych w czasie okupacji niemieckiej na bezbronnych mieszkańcach w Polsce – przy czym oświadcza jednocześnie, że o ile nie ustaną gwałty na terenach plebiscytowych wówczas młodzież akademicka zwróci się do społeczeństwa polskiego i rządu o dochodzenie siłą zbrojną ludności polskiej na ziemiach poddanych plebiscytowi. 2) Protestuje przeciwko stronniczości Komisji plebiscytowej na terenie Śląska Cieszyńskiego, jak również przeciwko bezprawiom i prowokacjom bojówek czeskich, które swą bezczelnością wyprowadzają społeczeństwo polskie z równowagi i w konsekwencji zmusić je mogą do zareagowania siłą na siłę¹⁴. W tym miejscu zaznaczyć trzeba, że działania podjęte ze względu na przyjazd studentów ze Śląska Cieszyńskiego, nie zostały ograniczone przez lubelskich studentów do deklaratywnej pomocy (którą kierować miano wyłącznie na tereny Śląska Cieszyńskiego), ale deklaracja pomocowa odnosiła się do wszystkich terenów plebiscytowych¹⁵, które miały kształtować przebieg granicy Rzeczypospolitej. Bardzo ważnym wydarzeniem było powołanie 30 V 1920 r.¹⁶ na wiecu uniwersytec-*

¹³ BKUL, br. sygn. Teka: „Wycinki z gazet 1918–1920 (Materiały do kroniki), t. 1”, „ZL”, R. XV, nr 219 z 18 V 1920, s. 3.

¹⁴ „ZL”, R. XV, nr 219 z 18 V 1920, s. 3.

¹⁵ Młodzież akademicka uniwersytetu lubelskiego: „Zwraca się z gorącym apelem do całego narodu polskiego, a w szczególności do ogółu mieszkańców Województwa lubelskiego o materialne wsparcie akcji Komitetów Obrony ziem plebiscytowych. [...] Składa wreszcie wyrazy hołdu niezłomnej i bohaterskiej ludności terenów zagrożonych, wraz z zapewnieniem, że akademicka młodzież pilnie obserwuje rozwój wypadków na ziemiach plebiscytowych i nigdy nie pozostawi w odosobnieniu dzielnych bojowników za najświętszą sprawę”; zob. „ZL”, R. XV, nr 219 z 18 V 1920, s. 3.

¹⁶ „GL”, R. VII, nr 144 z 30 V 1920, s. 6; „ZL”, R. XV, nr 238 z 30 V 1920, s. 3. Oba dzienniki zamieściły praktycznie ten sam tekst zawiadamiający o mającym się odbyć wiecu. Wiec akademicki zwołała Komisja Międzystowarzyszeniowa. Jak twierdzono: „Dzisiaj w niedzielę o godz. 4 po poł. odbędzie się na Uniwersytecie Lubelskim wielki wiec akademicki w sprawach plebiscytowych. Porządek obrad następujący: 1) Wybór prezydium. 2) Uchwalenie rezolucji plebiscytowej. 3) Utworzenie akademickiego Komitetu plebiscytowego. 4) Jednorazowe samoopodatkowanie się akademików na plebiscyt. 5) Wysłanie delegata na Zjazd Komitetów plebiscytowych w Poznaniu. 6) Zamknięcie wiecu. Ze względu na ważność sprawy i powagę uchwał, które mają być powzięte na wiecu, zaprasza się cały ogół akademicki do

kim Akademickiego Komitetu Obrony Terenów Plebiscytowych¹⁷. Jego przewodniczącym był Czesław Kuncewicz¹⁸. Była to forma scentralizowania działalności akademików lubelskich, którzy zdecydowali się na tworzenie struktur pomocowych. Pamiętać trzeba, że Uniwersytet Lubelski powstał w 1918 r. i tworzone w nim struktury działalności pozadydaktycznej miały ówczesnie charakter załączkowy. Nie powinno się w tym początkowym okresie działania Uniwersytetu porównywać na jednolitych płaszczyznach działań podejmowanych w Lublinie ze skryzalizowanymi przez lata działaniami wiekowych uniwersytetów. Powstanie Komitetu Obrony Terenów Plebiscytowych miało charakter zrywu, w oparciu o który studenci Uniwersytetu Lubelskiego uczyli się dopiero współpracy w ramach komitetu.

Osoby zgromadzone na wiecu młodzieży akademickiej, zgodnie z rezolucją zgłoszoną przez akademików na wiecu plebiscytowym mieszkańców miasta Lublina 16 V 1920 r., postanowiły niezwłocznie rozpocząć akcję mającą na celu zapewnienie przynależności Śląska Cieszyńskiego do Rzeczypospolitej Polskiej, używając do tego wszelkich możliwych środków, jakie okażą się koniecznymi¹⁹. Na wiecu uchwalono, iż młodzież akademicka Uniwersytetu Lubelskiego ma obowiązek pracy społecznej, w kierunku zainteresowania społeczeństwa polskiego akcją plebiscytową. Postanowiono również opodatkować wszystkich studentów Uniwersytetu Lubelskiego opłatą wysokości 20 marek jednorazowo, na cele tej akcji plebiscytowej²⁰ do rozdysponowania „Akademickiego Komitetu Obrony Terenów Plebiscytowych” oraz wysłać swych przedstawicieli na akademicką konferencję zwołaną do Poznania, której celem było opracowanie programu działalności Akademickich Komitetów Plebiscytowych²¹.

jak najliczniejszego w obradach udziału. Organizatorzy”; zob. „GL”, R. VII, nr 144 z 30 V 1920, s. 6; „ZL”, R. XV, nr 238 z 30 V 1920, s. 3. W literaturze funkcjonuje również inna data powstania Akademickiego Komitetu Obrony Ziem Plebiscytowych w Lublinie, kierowanego przez Mikettę. Twierdzono bowiem, że Komitet ten został powołany w czasie wiecu z 19 maja 1920 r.; por. *Akademicka Młodzież Demokratyczna w Lublinie w latach 1920–1930, Wydano z okazji uroczystego obchodu dziesięciolecia jawnych prac Związku Młodzieży Demokratycznej w Lublinie*, Lublin 11 V 1930 r., s. 9.

¹⁷ Autor odniósł się do szerszej nazwy komitetu mającego w swej nazwie wzmiankę o Warmii i Mazurach. Jak twierdził Miketta, Akademicki Komitet Plebiscytowy powstał „dla poparcia nie wyjaśnionej jeszcze ostatecznie sprawy przynależności do Polski Śląska, Warmii i Mazur”; zob. L. Miketta, *Prawo 1919–1923*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, *Materiały do Dziejów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, t. 1, Lublin 1978, s. 131. Natomiast w artykule zamieszczonym w: „ZL”, R. XV, nr 240 z 1 VI 1920, s. 3; pisano: „Dnia 30 maja zebrał się w głównej sali Uniwersytetu Lubelskiego duży wiec młodzieży akademickiej, zwołany przez Komisję Międzystowarzyszeniową dla powzięcia odpowiednich uchwał wobec ostatnich wypadków rozgrywających się na Śląsku Cieszyńskim”; por. L. Miketa, *Spółeczeństwo lubelskie...*, s. 9. Natomiast Grażyna Karolewicz twierdziła, że „Młodzież Uniwersytetu Lubelskiego utworzyła Akademicki Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych”; zob. G. Karolewicz, *op. cit.*, s. 38.

¹⁸ A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 47; R. Bender, *Lublin a powstania...*, s. 277.

¹⁹ „ZL”, R. XV, nr 240 z 1 VI 1920, s. 3; L. Miketa, *Spółeczeństwo lubelskie...*, s. 9. Grażyna Karolewicz twierdziła, że Młodzież Uniwersytetu Lubelskiego „uchwaliła rezolucję w sprawie Śląska cieszyńskiego, zapowiadając starania o włączenie go do terenów Rzeczypospolitej Polskiej”; zob. G. Karolewicz, *op. cit.*, s. 38.

²⁰ „ZL”, R. XV, nr 240 z 1 VI 1920, s. 3; L. Miketa, *Spółeczeństwo lubelskie...*, s. 9; R. Bender, *Lublin a powstania...*, s. 277; G. Karolewicz, *op. cit.*, s. 38.

²¹ „ZL”, R. XV, nr 240 z 1 VI 1920, s. 3.

Na łamach „Głosu Lubelskiego” z czerwca 1920 r. twierdzono, że Akademicki Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych działający na Uniwersytecie Lubelskim *po załatwieniu pierwszych organizacyjnych czynności zajął się sprawą nawiązania kontaktu z Komitetami Plebiscytowymi starszego społeczeństwa, oraz młodzieży akademickiej innych środowisk, celem otrzymania informacji co do całokształtu prowadzonych prac plebiscytowych oraz zorientowania²² się, w jakim kierunku i w jaki sposób dałoby się użyć siły młodzieży akademickiej Uniwersytetu Lubelskiego w tych pracach²³.*

Samo podjęcie badań nad komitetową działalnością nastęrcza trudności w odniesieniu do problematyki terminologicznej. Nie udało się dotychczas natrafić na dokumenty, które pozwalałyby w sposób jednoznaczny stwierdzić jak dokładnie, przed majem 1921 r., nazywał się komitet akademicki²⁴. Nie wiemy, czy wielokrotnie zmieniał on nazwę, czy może osoby piszące o jego działalności w dowolny sposób skracaly, rozszerzały lub przerabiały jego nazwę. W niniejszym opracowaniu wykorzystano w tytule nazwę: Akademicki Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych Warmii, Mazur i Górnego Śląska²⁵. Oczywiście nazwa ta występuje na łamach lubelskiej prasy²⁶, ale nie jest pewne w jakim okresie akademicy lubelscy posługiwali się tą nazwą. Nie jest nawet pewne, czy istniała w pełni sformalizowana nazwa interesującego nas komitetu. Możliwe, że skrócone, wydłużone, rozszerzone, zmienione w przekazach prasowych nazwy odnoszą się do komitetu, którego członkowie sami posługiwali się różnymi nazwami. W tym przypadku wiemy, że występowały w przekazie społecznym różne nazwy komitetu akademickiego lub komitetów akademickich zajmującego lub zajmujących się problematyką plebiscytową, ale nie jesteśmy pewni, czy można je uznać za nazwy własne. Mogły być one bowiem nazwami potocznymi.

Dostrzec należy, że autor niniejszego artykułu nie jest pierwszym badaczem tej problematyki. Została już ona wstępnie przedstawiona w opublikowanych przed laty

²² W oryginale „zorientowania”.

²³ BKUL, rkps br. sygn., Teka: „Wycinki...”, s. 55 (za 1920 r.); „GL”, R. VII, nr 158 z 13 VI 1920, s. 2.

²⁴ Komitet po wybuchu III powstania śląskiego został przetworzony 9 V 1921 r. w Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska; por. „GL”, R. VIII, nr 314 z 20 XI 1921, s. 4.

²⁵ Jak twierdził Andrzej Pilch, „studenci Uniwersytetu Lubelskiego utworzyli Akademicki Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych Warmii, Mazur i Górnego Śląska, mimo iż ogólne zebranie profesorów U[niwersytetu] L[ubelskiego] z 5 III 1920 r. domagało się zaprzestania przez młodzież działalności politycznej”; zob. A. Pilch, „Rzeczpospolita Akademicka”. *Studenti i polityka 1918–1933*, Kraków 1997, s. 27. Według Grażyny Karolewicz: „Uniwersytet włączył się [...] w ogólnopolską akcję plebiscytową prowadzoną w Lublinie przez Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych”; zob. G. Karolewicz, *op. cit.*, s. 38. Tym samym upowszechniany jest w literaturze pogląd nie tyle o włączeniu się w akcję plebiscytową osób, czy grup, ale Uniwersytetu jako zbiorowości studentów oraz pracowników i prawdopodobnie również jako instytucji.

²⁶ Na łamach „Głosu Lubelskiego” i „Ziemi Lubelskiej” pisano o Akademickim Komitecie Obrony Terenów Plebiscytowych; por. BKUL, rkps bez sygn., Teka: „Wycinki...”, s. 55; „ZL”, R. XV, nr 240 z 1 VI 1920, s. 3. Natomiast inną nazwę, Akademicki Komitet Obrony Ziem Plebiscytowych, odnaleźć można w „Głosie Lubelskim”; por. BKUL, rkps br. sygn., Teka: „Wycinki...”, s. 55; „GL”, R. VII, nr 158 z 13 VI 1920, s. 2. O Komitecie Plebiscytowym, pisano w „Głosie Lubelskim” i „Ziemi Lubelskiej”; por. BKUL, rkps br. sygn., Teka: „Wycinki...”, s. 55; „GL”, R. VII, nr 144 z 30 V 1920, s. 6; „ZL”, R. XV, nr 238 z 30 V 1920, s. 3.

pracach Lucjana Miketty²⁷ i Andrzeja Wojtkowskiego²⁸. W latach 70. XX w. zajmował się nią Giovanni Pietro Maestri²⁹, a w latach 80. XX w. zajmował się nią jeden z mistrzów autora z okresu studiów, prof. dr hab. Ryszard Bender³⁰. Natomiast badania autora mają sens, ponieważ nie stara się on powtórzyć ustaleń poprzedzających go badaczy, tylko odnosi się do szerszego spektrum źródłowego. Tak Maestria, jak i Bender, za podstawowe źródło informacji uznali przekazy prasowe. Natomiast w ramach przygotowania materiałów do niniejszego artykułu zostały przeprowadzone kwerendy w Archiwum Państwowym w Lublinie, Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie oraz w Archiwum Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu i w dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Autor niniejszego artykułu dysponuje tym samym szerszym spektrum dokumentacji źródłowej. Nie można w tym miejscu pominąć, że nie jest on jedynym autorem tych kwerend. Zbieżne kwerendy archiwalno-muzealno-biblioteczne prowadził Andrzej Albiniaak³¹ i materiały zgromadzone również przez tegoż badacza zostały (za jego zgodą) wykorzystane do opracowania niniejszego tekstu. W dalszych rozważaniach autor zmarginalizował ustalenia Maestriego i Bendera, bo zostały one zawarte w ogólnie dostępnych opracowaniach³². Skupił się natomiast na danych nieznanym środowisku naukowemu.

²⁷ L. Miketta, *Prawo 1919–1923...*, s. 131. Krótka wzmianka o działalności studentów Uniwersytetu Lubelskiego, tak w akcji plebiscytowej, jak i w Komitecie Obrony Górnego Śląska, była wzmiankowana w artykule Miketty zatytułowanym: „Społeczeństwo lubelskie a pomoc materialna młodzieży akademickiej”, który ukazał się w 1922 r. na łamach „Samopomocy Akademickiej”, czyli czasopisma łączącego społeczność akademicką Krakowa, Lublina, Lwowa, Poznania, Warszawy i Wilna; por. „Samopomoc Akademicka”, R. II: 1922, nr 8–9, s. 9. Do nabycia tegoż numeru „Samopomocy Akademickiej” zachęcano na łamach „Głosu Lubelskiego” w sierpniu 1922 r.; por. „GL”, R. IX, nr 227 z 20 VIII 1922, s. 6.

²⁸ A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 47–48. Przytoczyć wypada kilka krótkich informacji, które odnosiły się do działalności lubelskich studentów na rzecz Górnego Śląska. Przykładowo w „Ziemi Lubelskiej” z 30 V 1920 r. można przeczytać: „Wielki wiec akademicki plebiscytowy. W dniu dzisiejszym o godzinie 4-ej po poł[udniu] odbędzie się na Uniwersytecie Lubelskim wiec akademicki w sprawach plebiscytowych. Porządek obrad następujący: 1) Wybór prezydium. 2) [w oryginale „3”] Uchwalenie rezolucji plebiscytowej. 3) Utworzenie akademickiego komitetu plebiscytowego. 4) Jednorazowe samoopodatkowanie się akademików na plebiscyt. 5) Wysłanie delegata na Zjazd komitetów plebiscytowych w Poznaniu. 6) Zamknięcie wiecu. Ze względu na ważność sprawy i powagę uchwał, które mają być powzięte na wiecu, zaprasza się cały ogół akademicki do jak najliczniejszego (w oryginale „jakkajliczniejszego”) w obradach udziału”; por. „ZL”, R. XV, nr 238 z 30 V 1920, s. 3. Z relacji z tego wiecu wynika jednak, że odnoszono się w jego trakcie do sprawy Śląska Cieszyńskiego; por. „ZL”, R. XV, nr 240 z 1 VI 1920, s. 3. W literaturze dostrzegane są również trudności terminologiczne, bo znana jest informacja o podjęciu działań celem powołania przez młodzież akademicką Komitetu Walki o Górny Śląsk i powołanie Akademickiego Komitetu walki o Górny Śląsk; por. „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 4. We wzmiankowanym przekazie zwraca uwagę uchwalenie powołania komitetu z zapisywaną w nazwie własnej z małej litery „walką”.

²⁹ G. Maestri, *Lublin i III powstanie śląskie w świetle prasy lubelskiej*, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, R. 16: 1973, nr 2 (62), s. 47–54; J.P. Maestri, *Reakcja Lublina na wydarzenia trzeciego powstania śląskiego*, w: *Z walk o polskość Śląska (1919–1921)*, red. I. Pawłowski, Opole 1973, s. 139–148.

³⁰ R. Bender, *Katolicki Uniwersytet...*, s. 71; *Idem, Echa powstań...*, s. 106 i *passim*; *Idem, Lublin a powstania*, s. 277–278.

³¹ Autor bardzo dziękuje Andrzejowi Albiniaakowi za udostępnienie wyników swoich badań źródłowych. Dzięki tym kwerendom rozważania zawarte w artykule oparte są w znacznej części na niepublikowanych dotychczas wynikach badań autora i Andrzeja Albiniaaka.

³² R. Bender, *Echa powstań...*, s. 105–119; *Idem, Lublin a powstania...*, s. 277–278; G. Maestri, *op. cit.*, s. 47–54; J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 139–148.

Należy zwrócić uwagę na dwie osoby, których działania proślaskie w odniesieniu do historii Lubelszczyzny i Sandomierszczyzny powinny być wysuwane na pierwsze miejsce. Te, zdaniem autora niniejszego artykułu, najważniejsze postaci, to błogosławiony ks. Stefan Grelewski³³ i ks. Józef Sznuro³⁴. Obaj wzmiankowani księża są ofiarami II wojny światowej. Ks. Józef Sznuro zmarł w Auschwitz³⁵, a ks. Stefan Grelewski w Dachau³⁶. Ostatni z wymienionych został 13 VI 1999 r. wyniesiony do chwały ołtarzy przez papieża Jana Pawła II w gronie 108 męczenników II wojny światowej³⁷. Tym samym jego biografia stanowi nie tylko przedmiot zainteresowań historyków, ale także hagiografów. Niestety w badaniach nad hagiografią błogosławionego ks. Stefana Grelewskiego, epizod jego pracy na Górnym Śląsku

³³ Grelewski Stefan ks. (1898–1941) działacz plebiscytowy, ks. ur. w Dwikozach, pow. sandomierski. Po ukończeniu gimnazjum w Lubartowie wstąpił do seminarium Duchownego w Sandomierzu. Ponadto studiował prawo kanoniczne w Lublinie i Strasburgu, gdzie w 1924 r. obronił pracę doktorską. W latach 1920–1921 pracował na Górnym Śląsku w ramach przygotowań do plebiscytu. Pracownik P[olskiego] K[omisariatu] Pleb[iscytowego]. Święcenia kapłańskie otrzymał w Sandomierzu 12 X 1921. Od 1925 aktywny działacz Związku Robotników Chrześcijańskich w Radomiu, publicysta. Tamże prefekt gimnazjalny. W styczniu 1941 r. aresztowany i więziony kolejno w obozach w Oświęcimiu i Dachau, gdzie zmarł. Autor prac z dziedziny prawa kanonicznego oraz przekładów na język polski dzieł o treści religijnej; por. F. Jop, *Księża diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas drugiej wojny światowej*, Kronika Diecezji Sandomierskiej, R. 41, listopad – grudzień 1948, nr 6, s. 243–246; J. Krasiniński, *Błogosławiony Ksiądz Stefan Grelewski. Męczennicy 1939–1945*, z. 40, Włocławek 2001; J. Krasiniński, *Grelewski Stefan*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, red. L. Grzebień, t. 5, Warszawa 1983, s. 513–515; S. Makarewicz, *Sługa Boży ks. Stefan Grelewski (1898–1941)*, w: *Męczennicy za wiarę 1939–1945. Duchowni, zakonnicy i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarę życia świadectwo miłości*, praca zbiorowa, Michalineum 1996, s. 178–182; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary. Błogosławieni męczennicy radomscy z grona 108 męczenników za wiarę z okresu drugiej wojny światowej*, Sandomierz 2001, s. 43–55; A. Kwiatek, *Grelewski Stefan*, w: *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner, Opole 1982, s. 158; F. Zbroja, *Grelewski Stefan*, PSB, t. 8, Wrocław – Kraków – Warszawa 1959–1960, s. 574; E. Przekop, *Grelewski Stefan ks.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, S. Janeczek, S. Wielgus, S. Fita, J. Misiurek, M. Rusecki, A. Stępień, A. Weiss, Lublin 1993, s. 146; A. Albiniak, *Udział duchowieństwa i zarazem studentów lubelskich w wydarzeniach górnos Śląskich 1920 roku*, w druku (artykuł przyjęty do druku w „Roczniku Gliwickim”).

³⁴ Józef Sznuro (1898–1941), ur. w Simoni, pow. Będzin. Syn sztygara Stanisława i Marii ze Smółków. W 1915 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. W 1919 r. rozpoczął studia prawa kanonicznego na Uniwersytecie Lubelskim. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1921 r. kontynuował studia na Uniwersytecie Lubelskim, a następnie w Instytucie Prawa Kanonicznego na Uniwersytecie w Strassburgu. W czasie wolnym pracował wśród polskich robotników we Francji. W 1924 r. uzyskał doktorat z zakresu prawa kanonicznego. Po powrocie do diecezji objął w 1925 r. etat prefekta szkół powszechnych w Radomiu, a w 1928 r. został prefektem tamtejszego gimnazjum im. M. Konopnickiej. W styczniu 1941 r. aresztowany w Radomiu. Zmarł na skutek pobicia 8 III 1941 r. w obozie w Oświęcimiu; por. L. Grzebień, *Sznuro Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, red. L. Grzebień, t. 7, Warszawa 1983, s. 228; T. Saracyń, *op. cit.*, s. 17. Józef Sznuro i Stefan Grelewski byli równolatkami.

³⁵ F. Jop, *op. cit.*, s. 244; L. Grzebień, *op. cit.*, s. 228.

³⁶ Ks. Stefan Grelewski zmarł w obozie w Dachau 9 V 1941 r.; por. F. Jop, *op. cit.*, s. 244; J. Krasiniński, *Grelewski Stefan...*, s. 514; F. Zbroja, *op. cit.*, s. 574;

³⁷ Congregatio de Causis Sanctorum P.N. 1844, Vladislavien et aliarum beatificationis seu declarationis Martiri Servorum et Servarum Dei Antonii Juliani Nowowiejski Archiepiscopi, Henrici Kaczorowski et Aniceti Koplinski Sacerdotum, Mariae Anna Biernacka laicae, atque centum tres sociorum in odium fidei, uti fertur, annis 1939–1945 interfectorum, Positio super Martyrio, Roma 1997, s. 619–637. Breve Apostolskie stwierdzające akt dokonania Beatyfikacji Męczenników II wojny światowej. J. Chrapek bp, [o męczennikach radomskich], w: S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 22. Dokument napisany ręcznie na pergaminie, 15 stron w twardej oprawie, format 35 x 25 cm.; por. S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 5. Ks. Stefan Grelewski został beatyfikowany na Placu Piłsudskiego w Warszawie podczas siódmej podróży apostolskiej do Ojczyzny papieża Jana Pawła II; por. S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 8, 51; T. Kaczmarek, *Światła w ciemności. Męczennicy 1939–1945*, Włocławek 2000, s. 3, 6; J. Krasiniński, *Błogosławiony Ksiądz...*, s. 4.

i działalności prośląskiej z czasu trwania III powstania śląskiego traktowany jest zazwyczaj tylko informacyjnie³⁸. Nie stanowi natomiast przedmiotu pogłębionego studium. Zdaniem autora działalność błogosławionego ks. Grelewskiego na Śląsku i na rzecz Śląska, zasługuje na gruntowną analizę, bo w ramach działalności prośląskiej Grelewski starał się angażować wszystkie przymioty swej osobowości³⁹. Autor nie odnosi się do tego, jak wielkie znaczenie dla rozwoju duchowości przyszłego błogosławionego mogła mieć praca w akademickim Komitecie pomocowym, który interesuje autora w niniejszych rozważaniach, choć jest to bardzo interesująca kwestia. Zajęto się natomiast tymi działaniami wyłącznie w aspekcie historycznym.

Wiadomo, że działający na Uniwersytecie Lubelskim Akademicki Komitet Plebiscytowy (w literaturze występujący pod różnymi nazwami) zobowiązał się do wysłania swych przedstawicieli na wszystkie organizowane plebiscyty. Czy zobowiązanie to w pełni zostało wykonane, przynajmniej jak na razie nie wiadomo. Przykładowo nie udało się odnaleźć informacji by jakiś student Uniwersytetu Lubelskiego wyjechał do pracy przy przygotowaniach plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu. Natomiast z odnalezionego w Archiwum Diecezji Sandomierskiej listu sporządzonego przez ks. Michała Lewka, dowiedzieć się można, że 1 IX 1920 r. klerycy diecezji sandomierskiej: Józef Sznurowicz i Stefan Grelewski podjęli pracę plebiscytową na Górnym Śląsku w charakterze nauczycieli, a następnie działacze wydziału prasowego Bytomskiego Komitetu Plebiscytowego⁴⁰. Informacja ta jest

³⁸ Ks. Stanisław Makarewicz pisał o ks. Stefanie Grelewskim w następujący sposób: „W czasie plebiscytu na Górnym Śląsku pracował w latach 1920–1921 w akcji propagandowej Polskiego Biura Plebiscytowego, jako pracownik oświatowy i prelegent. Brał udział w powstaniach śląskich” (jednak autor nie uściślił w których); zob. S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 43. Ks. Franciszek Zbroja, w biografii Stefana Grelewskiego, odnosząc się do jego pracy na Śląsku i na rzecz Śląska zapisał tylko jedno zdanie: „W czasie plebiscytu na Górnym Śląsku pracował w latach 1920–1921 w akcji propagandowej Pol[skiego] Biura Plebiscytowego”; zob. F. Zbroja, *op. cit.*, s. 574. Ks. Tadeusz Kaczmarek postulator procesu 108 męczenników II wojny światowej w biografii Bł[ogosławionego] Ks. Stefana Grelewskiego całkowicie pominął faktografię sprzed II wojny światowej; por. T. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 48. Edmund Przekop w biografii Stefana Grelewskiego całkowicie pominął epizod śląski w jego życiu; por. E. Przekop, *op. cit.*, s. 146.

³⁹ Józef Krasiński pisał o działalności Stefana Grelewskiego: „W czasie plebiscytu na Śląsku w latach 1920–1921, w akcji propagandowej Polskiego Biura Plebiscytowego, pracował również ks. Stefan Grelewski, wyróżniający się działacz oświatowy i prelegent. Był on bardzo energicznym, niesłychanie ruchliwym, znakomitym organizatorem i mówcą. W ostatnich tygodniach przed plebiscytem brał czynny udział w organizowaniu licznych wieców w sprawie przyłączenia Górnego Śląska do Polski. Ks. S. Grelewski prowadził też akcję propagandową w lubelskim ośrodku akademickim na rzecz przyłączenia Śląska do Polski. Poza działalnością odczytową ks. S. Grelewski włączył się do akcji zbiórek pieniędzy i polskich książek dla rodzin powstańców śląskich”; zob. J. Krasiński, *Błogosławiony Ksiądz...*, s. 21–22. Ks. Henryk Kaszewski scharakteryzował natomiast Stefana Grelewskiego następująco: „Ks. Stefan Grelewski był zdolnym publicystą, autorem kilku dzieł. Był organizatorem i działaczem na polu miłosierdzia, miał rozgałęzione znajomości w urzędach i spółdzielniach, oraz sklepach. I z tych źródeł wyciągał wiele dla biednych”; zob. – S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 49.

⁴⁰ Ks. Michał Lewek odnosząc się do kleryków: Sznurowicz i Grelewskiego twierdził, że za *pożyteczną pracą zachowamy im zawsze wielką wdzięczność*; zob. – Archiwum Diecezji Sandomierskiej (dalej: ADS), Akta Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (dalej: AKDS), b. sygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, Litterae testimoniales et dimissoriales, zaczęte w 1918 r. – do 1925, x. M[ichał] Lewek [w imieniu: Polski Komisariat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Wydział Kościelny] do ks. Biskupa [Sandomierskiego], Nr dz. I. 209/20, Bytom 16 XI 1920, b. pag. Biskup Franciszek Jop odnosząc się do biografii Grelewskiego, twierdził: „razem z ks. Józefem Sznurowiczem, swym kolegą kursowym, udaje się w roku 1919 na studia prawa kanonicznego do świeżo założonego Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie. Losy tych dwu

bardzo istotna, ponieważ ks. Michał Lewek był szefem Wydziału Kościelnego Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu⁴¹. W piśmie ks. Lewka zawarta jest jednak bardzo istotna omyłka. Nie pisał on o Stefanie Grelewskim lecz Gralewskim. Zamienienie w nazwisku samogłoski „e” na „a”, to *de facto* wskazanie na inną osobę. Tym bardziej, że nazwisko Gralewski w rzeczywistości istnieje i w początkowym okresie działalności Uniwersytetu Lubelskiego, osoba o takim nazwisku studiowała na tej uczelni⁴². Ks. Lewek odnosił się do kleryka diecezji sandomierskiej, a w 1920 r., gdy werbalizował to twierdzenie, alumnem sandomierskim był Stefan Grelewski⁴³. Danych o alumnie Gralewskim w tym czasie w Sandomierzu brak.

W odniesieniu do prac na Górnym Śląsku kleryków sandomierskich, bardzo istotna jest również opinia ks. Augusta Demskiego, który bezpośrednio po plebiscycie górnośląskim, sporządził opinię z siedmiomiesięcznego pobytu kleryka Grelewskiego w parafii Bożego Ciała w Miechowicach⁴⁴. Ks. Demski od 1919 r. był proboszczem we wzmiankowanej parafii⁴⁵. 25 III 1921 r. twierdził on, że *Grelewski przez trzy miesiące pracował jako nauczyciel języka polskiego, a następnie pracował w wydziale prasowym Polskiego Komisariatu Plebiscytowego oraz uczył dorosłych*⁴⁶.

kapłanów dziwnie się odtąd będą łączyć: biorą obydwaj udział w akcji plebiscytowej na Śląsku i w powstaniu śląskim, jako pracownicy oświatowi i prelegenci”; zob. F. Jop, *op. cit.*, s. 244. Na temat pracy Stefana Grelewskiego, Stanisław Makarewicz napisał: „pracował w latach 1920–1921 w akcji propagandowej Polskiego Biura Plebiscytowego jako pracownik oświatowy i prelegent”; zob. S. Makarewicz, *Śługa Boży...*, s. 178; T. Saracyn, *op. cit.*, s. 18–19.

⁴¹ Ks. Michał Lewek kierownik Wydziału Kościelnego przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym z siedzibą w Bytomiu, pozostawił cenne świadectwo tamtych dni. Ks. Michał Lewek był równocześnie sekretarzem Sekcji Teologicznej Śląskiego Związku Akademickiego (grupa 120–140 polskich księży), założonego 20 VII 1919 r. Prace dwóch wymienionych powyżej organizacji zostały skoordynowane. Ks. Lewek pisał: „współpraca była tak ścisła, że trudno niekiedy orzec, co Sekcja, a co Wydział zrobił”; zob. M. Piela, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914–1924*, Lublin 1994, s. 106. Bolesław Reiner pisał: „Przytoczona przez Lewka liczba 120–140 księży Polaków zrzeszona była w Sekcji Teologicznej Śląskiego Związku Akademickiego, która współpracowała ściśle z Wydziałem Kościelnym Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, prowadząc szeroką działalność na rzecz polskiej racji stanu w toku akcji plebiscytowej”; zob. B. Reiner, *Kler katolicki na Górnym Śląsku w latach przełomu 1919–1921*, Studia Śląskie, seria nowa, t. 38: 1981, s. 89.

⁴² Wacław Gralewski (1900–1972) – związany przez całe życie ze środowiskiem lubelskim działacz, dziennikarz, literat. Opublikował tekst: „Czy słyszycie?!” w jednodniówce „Dla Śląska” – jednodniówka wydana za Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska przez L. Miketta, Lublin 22 V 1921 r., s. 2.

⁴³ S. Makarewicz pisał, że Stefan Grelewski: „W 1916 roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Sandomierzu. [...] Świecenia kapłańskie przyjął dnia 12 października 1921 roku, z rąk biskupa Mariana Ryxa”; zob. S. Makarewicz, *Śługa Boży...*, s. 178; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 43. Józef Krasieński w biografii Stefana Grelewskiego napisał: „Po ukończeniu Seminarium Duchownego w Sandomierzu udał się w r. 1919 na studia prawa kanonicznego do świeżo założonego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”; zob. J. Krasieński, *Grelewski Stefan...*, s. 513. Naprawdę Stefan Grelewski nadal był alumnem seminarium sandomierskiego i równocześnie studiował na Uniwersytecie Lubelskim, a nie jak przekazał ks. Józef Krasieński – na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Tomasz Saracyn pisał: „Na czas organizacji nowego uniwersytetu i pierwsze lata jego istnienia przypadał okres studiów ks. Stefana Grelewskiego. Przybył on do Lublina w 1919 r. i został przyjęty na Wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych. Ponieważ nie miał ukończonych studiów seminaryjnych równoległe musiał je kontynuować w Lubelskim Seminarium Duchownym”; zob. T. Saracyn, *op. cit.*, s. 17. F. Zbroja, *op. cit.*, s. 574.

⁴⁴ Miechowice współcześnie to dzielnica Bytomia.

⁴⁵ H. Kowalczyk, *Listy ks. Emila Szramka do ks. Jana Kudery z lat 1913–1937*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, t. 23/24: 1990–1991, s. 297, przyp. 101.

⁴⁶ ADS, AKDS, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, ks. [August] Demski – proboszcz parafii Bożego Ciała w Miechowicach, „Testimonium morum”, Miechowice 25 III 1921, b. pag. Zmiana przydziału pracy z początko-

Tym samym opinia ks. Demskiego rozwija twierdzenie ks. Lewka. Ten ostatni informował, że klerycy Grelewski i Sznuro uczyli w szkołach⁴⁷. Nie wskazywał jednak jakiego przedmiotu nauczali. Ks. Demski informował natomiast, że Grelewski uczył języka polskiego. Skoro ks. Lewek nie wyróżnił przedmiotów nauczania, to można przypuszczać, że obaj sandomierscy klerycy nauczali tego samego przedmiotu. O ile jednak informacja o nauczaniu języka polskiego przez Stefana Grelewskiego ma charakter informacji potwierdzonej źródłowo przez ks. Demskiego⁴⁸, o tyle w odniesieniu do kleryka Sznuro, jest ona na razie zaledwie hipotezą badawczą.

Opinie ks. Lewka i ks. Demskiego kierowane były do Sandomierza, a tym samym te opinie odnosiły się do kleryków określonej diecezji⁴⁹. Natomiast obaj od 1919 r. studiowali prawo kanoniczne na Uniwersytecie Lubelskim⁵⁰. Ich zaangażowanie w działalność akademickiego komitetu działającego na Uniwersytecie Lubelskim ma charakter nade wszystko dedukcyjny. Bardzo trudne do rozstrzygnięcia jest bowiem, czy wyjeżdżali oni na Górny Śląsk dlatego, że zostali wysłani przez komitet, przez uniwersytet, przez biskupa czy może przez kurię. Najtrudniej ustalić kto był pierwotnym inicjatorem wyjazdu przedstawicieli Uniwersytetu Lubelskiego na plebi-

wej: nauczyciela języka polskiego na pracę w Wydziale Prasowym Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego oraz uczenia dorosłych, związana była z pewnością z zarządzeniem kardynała Adolfa Bertrama skierowanym 31 VIII 1920 r. do katolików Górnego Śląska, nawołującym do zachowania „wolności plebiscytowej”. Teren plebiscytowy Górnego Śląska wchodził w skład katolickiej diecezji wrocławskiej, jednej z największych w świecie. Biskup wrocławski Adolf Bertram zdecydowanie opowiadał się za pozostawieniem Górnego Śląska przy Niemczech. Kardynał Bertram oskarżał stronę polską o działalność nacjonalistyczną i agitacyjną. Kardynał ten wniósł skargi do Komisji Alianckiej „z powodu gwałtów agitatorów polskich przeciw Kościołowi i duchowieństwu niemieckiemu”. Kardynał Bertram wydał dekret – zarządzenie z 21 XI 1920 r., w sprawie zachowania się kleru na terenie głosowania. Aktem tym zakazał duchownym pod karą suspensy *ipso facto incurrendae* wszelkiej propagandy politycznej bez zgody miejscowych proboszczów, w szczególności wszelkiego udziału w akcji plebiscytowej i nie zezwolił na podjęcie jakiegokolwiek pracy na rzecz plebiscytu księżom spoza diecezji wrocławskiej. Dekret ten obowiązywał tylko miesiąc, lecz zaważył znacząco na ułożeniu stosunków kościelnych na Górnym Śląsku. W praktyce oznaczał zdecydowane poparcie akcji niemieckiej i uniemożliwienie agitacji plebiscytowej księżom polskim. Zarządzenie ogłoszono w Verordnungen der Fürstbischöflichen General Vikariatamtes zu Breslau, nr 682, 25 XI 1920, (Tekst w: A. Rogalski, *Kościół katolicki na Śląsku*, Warszawa 1955, s. 249–250, M. Lewek, *Górnośląski plebiscyt i udział w nim duchowieństwa katolickiego*, Sacrum Poloniae Millennium, t. 7, Rzym 1960, s. 563–564).

⁴⁷ ADS, AKDS, b. sygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, Litterae testimoniales et dimissoriales, zaczęte w 1918 r. – do 1925, x. M[ichał] Lewek [w imieniu: Polski Komisarjat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Wydział Kościelny] do ks. Biskupa [Sandomierskiego], Nr dz. I. 209/20, Bytom 16 XI 1920, b.n.s.

⁴⁸ ADS, AKDS, b. sygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, ks. [August] Demski – proboszcz parafii Boże Ciało w Miechowicach, „Testimonium morum”, Miechowice 25 III 1921, b.n.s.

⁴⁹ Ponieważ termin plebiscytu już się zbliżał, a pracy było jeszcze nadzwyczaj dużo do wykonania, ks. Michał Lewek, prosił biskupa sandomierskiego Mariana Ryxa, o dalsze zwolnienie, wprowadzonych w prace na rzecz plebiscytu kleryków. Za wszelkie uprzedzające popieranie pracy na rzecz plebiscytu na Górnym Śląsku gorąco dziękował i składał biskupowi sandomierskiemu wyrazy czci; por. ADS, AKDS, b. sygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, Litterae testimoniales et dimissoriales, zaczęte w 1918 r. – do 1925, x. M[ichał] Lewek [w imieniu: Polski Komisarjat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Wydział Kościelny] do ks. Biskupa [Sandomierskiego], Nr dz. I. 209/20, Bytom 16 XI 1920, b.n.s.

⁵⁰ S. Makarewicz, *Śługa Boży...*, s. 178; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 43; F. Zbroja, *op. cit.*, s. 574; E. Przekop, *op. cit.*, s. 146. Biskup sandomierski Franciszek Jop pisząc o Grelewskim, twierdził: „razem z ks. Józefem Sznuro, swym kolegą kursowym, udaje się w roku 1919 na studia prawa kanonicznego do świeżo założonego Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie. Losy tych dwu kapłanów dziwnie się odtąd będą łączyć”; zob. F. Jop, *op. cit.*, s. 244. Ludwik Grzebień pisał, że Józef Sznuro w 1919 r. rozpoczął studia prawa kanonicznego na Uniwersytecie Lubelskim; por. L. Grzebień, *op. cit.*, s. 228; T. Saracyn, *op. cit.*, s. 19.

scytowy Górny Śląsk. Klerycy mogli się zwrócić z prośbą do biskupa sandomierskiego o zgodę na wyjazd. Ale takiej prośby nie udało się odnaleźć. Nie jest więc pewne czy jechali na Śląsk jako osoby wysłane przez wzmiankowany komitet. Wiadomo natomiast, że prawie od początku pobytu na Górnym Śląsku co najmniej Grelewski reprezentował Uniwersytet Lubelski. Dnia 6 IX 1920 r. Miechowski Oddział Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego wystawił Grelewskiemu zaświadczenie, że jako student Uniwersytetu Lubelskiego podjął na Górnym Śląsku pracę plebiscytową⁵¹. Tym samym wiadomo, że Grelewski podejmując pracę w Miechowicach występował nade wszystko jako student ściśle określonego uniwersytetu, a nie kleryk ściśle określonej diecezji. Na szczęście wzmiankowane zaświadczenie zachowało się do chwili obecnej w oryginale w zbiorach Archiwum Uniwersyteckiego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie. W tym samym archiwum zachował się również list Grelewskiego do rektora Uniwersytetu Lubelskiego, w którym autor zwraca się z zapytaniem, czy pomimo przesuwania się terminu górnośląskiego plebiscytu, może pozostać na Śląsku aż do zakończenia prac plebiscytowych⁵². Tym samym Grelewski sam przedstawiał się na Górnym Śląsku jako reprezentant Uniwersytetu Lubelskiego i podczas swego pobytu pozostawał w kontakcie listownym z najwyższym przedstawicielem wzmiankowanej uczelni.

Jak twierdził Tomasz Saracyn, Stefan Grelewski w ostatnich tygodniach przed plebiscytem brał czynny udział w organizowaniu licznych wieców w sprawie przyłączenia Górnego Śląska do Polski. Niestety nie znaleziono dotychczas źródeł informujących o tym do kiedy Stefan Grelewski przebywał na Górnym Śląsku. Po powrocie na Uniwersytet Lubelski, uczestniczył w zajęciach. Studia ukończył pomyślnym zdaniem egzaminu przed Komisją Wydziału Prawa Kanonicznego i uzyskał 5 IV 1922 r. stopień licencjata prawa kanonicznego⁵³.

Uprzedzający autora badacze zwracali uwagę na bardzo ważną rolę pełnioną przez Grelewskiego w maju 1921 r. Gdy do Lublina dotarła informacja o wybuchu III powstania śląskiego, to jednym z najaktywniejszych studentów podejmujących w Lublinie działania na rzecz powstańców był Grelewski⁵⁴. Zwracano tym samym

⁵¹ Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie (cytuję dalej: AKUL), Wydział Prawa Kanonicznego (dalej: WPK), sygn. PK 516, Teczka osobowa studenta: Grelewski Stefan ks., Zaświadczenie wydane przez Biuro Komitetu Plebiscytowego, Okręg VII w Miechowicach, Nr 3, Miechowice dnia 6 IX 1920, podpisane przez K. Wieczorek sekr. Okręg. VII, fol. 3.

⁵² AKUL, WPK, sygn. PK 516, Teczka osobowa studenta: Grelewski Stefan ks., S[tefan] Grelewski do Rektora Uniwersytetu Lubelskiego, Bytom 7 I 1921 r., maszynopis podpisany, fol. 8.

⁵³ T. Saracyn, *op. cit.*, s. 18–20.

⁵⁴ J. Krasiński pisał, że Stefan Grelewski: „Współpracował też z prasą polską, a głównie Sportowcem i Gazetą Ludową, gdzie zamieszczał artykuły o tematyce plebiscytowej. Zajmował się również kolportażem polskich czasopism, książek i ulotek. Bardzo dużo ulotek z okresu plebiscytu i powstań śląskich leżało na strychu domu rodzinnego w Dwikozach jeszcze w czasie okupacji niemieckiej. Był to rodzaj dynamitu. Gdy Niemcy przeprowadzali rewizję na dole, na strych nie zajrzeli”; zob. J. Krasiński, *Błogosławiony Ksiądz...*, s. 22. Biskup sandomierski Franciszek Jop w 1948 r. zapisał: „Praca kapłańska śp. ks. Stefana Grelewskiego trwała dość krótko, gdyż zaledwie niecałe 20 lat. Trudno się jednak

uwagę, że pomiędzy terminem plebiscytu górnośląskiego, a wybuchem III powstania śląskiego, powrócił on do Lublina. Wieść o wybuchu tegoż powstania stanowiła impuls do przemianowania Akademickiego Komitetu Plebiscytowego⁵⁵ w Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska⁵⁶. W komitecie tym Grelewski objął funkcję przewodniczącego sekcji propagandy⁵⁷. W tym przypadku jego aktywność znacznie przekraczała działalność przeciętnego studenta⁵⁸. Występował on na wiecach m.in. wraz z wojewodą lubelskim, stając się w czasie III powstania śląskiego prawdopodobnie najważniejszym mówcą aktywizującym społeczeństwo Lublina i Lubelszczyzny do gromadzenia datków materialnych dla powstańców⁵⁹. Znane są chociażby dane o jego prelekcji podczas wiecu urzędniczego, na którym lubelscy urzędnicy zobowiązali się oddać swoje deputaty żywnościowe i wysłać je na Górną Śląsk⁶⁰.

Kulminacyjnym elementem działań lubelskich studentów na rzecz Górnego Śląska był zorganizowany 3 V 1921 r. na Uniwersytecie wiec niezadowolenia w związku z projektem Komisji Międzysojusznicej podziału Górnego Śląska⁶¹. Na wiec ten zwołano inteligencję lubelską⁶², a nie tylko studentów. Bardzo interesujący tekst odnoszący się do tego wiecu i jego następstw ukazał się na łamach „Ziemi Lubelskiej” z 4 V 1921 r. Autorem tekstu był Czesław Kuncewicz – przewodniczący

oprzecz szczeremu podziwowi dla jej dużych wyników i dla niespożytej energii, z jaką była podejmowana. Niesłuchanie rzutki pełen inicjatywy i zapału potrafił ks. Stefan Grelewski rozwinąć obok swych zajęć szkolnych, obejmujących ponad 30 godzin tygodniowo szeroką działalność publicystyczną i naukową. (--) Pomimo stałego przepracowania i słabego na ogół zdrowia, co nieraz wywoływało u niego omdlenia, zawsze uśmiechnięty i wesoły, zdawało się, że szuka wciąż pomysłów nowych prac dla siebie i nowych trudności, które tak łatwo i pogodnie umiał rozwiązywać. W spełnianiu swych kapłańskich obowiązków był ks. Stefan Grelewski bardzo gorliwy, w życiu wzorowy, a sprawie bożej i swemu powołaniu całym sercem oddany”; zob. F. Jop, *op. cit.*, s. 245–246. Inni autorzy powtarzali opinię sformułowaną przez bpa Jopę, pisali: „był człowiekiem niezwykle czynnym, rzutkim, pełnym nowych planów, inicjatyw, zapału”; zob. S. Makarewicz, *Śługa Boży...*, s. 180; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, s. 49–50. Stefan Grelewski prowadził również zdaniem Tomasa Saracyna, akcję propagandową w lubelskim ośrodku akademickim; por. T. Saracyn, *op. cit.*, s. 19.

⁵⁵ A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 47; R. Bender, *Lublin a powstania...*, s. 277; E. Maj, *op. cit.*, s. 98; M.M. Drozdowski, *Reakcja Warszawy i środowisk regionalnych na powstania i plebiscyt górnośląski*, w: *Powstania śląskie i plebiscyt z perspektywy osiemdziesięciolecia*, red. M. Masnyk, Opole 2003, s. 73; *Idem*, *Śląsk w polskiej myśli społeczno-politycznej XX wieku. W 90. rocznicę powrotu Górnego Śląska do Polski*, Opole 2011, s. 57. Działający w Lublinie Akademicki Komitet Obrony Terenów Plebiscytowych, podobnie jak Kolejowy Komitet Plebiscytowy działający w tym samym mieście, to zdaniem Maj mutacje lubelskiego Komitetu Obrony Ziemi Plebiscytowych; por. E. Maj, *op. cit.*, s. 98. Akademicki Komitet Obrony Terenów Plebiscytowych został powołany w wyniku wiecu z 30 maja 1920 r. Jego przewodniczącym został Czesław Kuncewicz; por. A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 47; R. Bender, *Lublin a powstania...*, s. 277.

⁵⁶ S. Pl[iszczyński], *Młodzież Lublina dla Śląska*, „Dla Śląska” – jednodniówka, s. 5.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Jak pisze Tomasz Saracyn, Grelewski poza działalnością odczytową, włączył się również do akcji zbiorów pieniędzy i polskich książek dla rodzin powstańców śląskich. Zajmował się przy tym również kolportażem polskich czasopism i ulotek; por. T. Saracyn, *op. cit.*, s. 19; A. Kwiatek, *op. cit.*, s. 158; S. Janacek, *Grelewski Stefan*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 121.

⁵⁹ J. Krasiński, *Błogosławiony Książdz...*, s. 21–22.

⁶⁰ „GL”, R. VIII, nr 126 z 13 V 1921, s. 2.

⁶¹ J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 139; R. Bender, *Echa powstań...*, s. 109. Istotnym działaniem studentów Uniwersytetu Lubelskiego było opodatkowanie się przez nich już w 1920 r. na rzecz Górnego Śląska kwotą 20 marek polskich od osoby; por. A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 47; R. Bender, *Lublin a powstania...*, s. 277.

⁶² S. Pl[iszczyński], *op. cit.*, s. 5.

Akademickiego Komitetu Plebiscytowego⁶³, który twierdził: *W dniu wczorajszym odbył się w Uniwersytecie wiec, zwołany przez Akademicki Komitet Plebiscytowy, w związku z uchwałami, jakie powzięła Komisja Międzysojusznicza, w sprawie podziału Górnego Śląska. Wiec zagaił przewodniczący A[kademi] K[omitetu] P[lebiscytowego] Cz. Kuncewicz, który w krótkich słowach skreślił cel zwołania wiecu. Następnie przemawiali: kol. ks. Grelewski, uczestnik walk plebiscytowych, L. Miketta, Bartlewicz, ks. Wojsa, kol. Garlicki, w imieniu młodzieży akademickiej Uniwersytetu Warszawskiego, p. Pignan w imieniu Związku Strzeleckiego, oraz kol. Dobrzyński. Wszyscy mówcy podkreślali grozę położenia, oraz wszyscy stanęli na jednej platformie: że miecz winien przeciąć dalsze knowania przedajnej dyplomacji⁶⁴.*

Podczas tego wiecu brawami przyjęto następującą rezolucję: *Poruszeni przerażającymi⁶⁵ wieściami o krzywdzie, jaką nam wyrządzić usiłują międzynarodowi dyplomaci, odrywając od żywego ciała Polski jego istotną część, ziemię Śląską – my młodzież akademicka Uniwersytetu Lubelskiego, zebrana na wiecu protestacyjnym w dn[ia] 3[-]go maja, wyrażamy z głębi serca płynące oburzenie za nieposzanowanie naszych praw, oraz piętnujemy wszelkie zakusy na naszą prastarą dzielnicę, jako hańbę dla państw Europy, które podczas wojny wywiesiły sztandar wolności i samostanowienia narodów. Uroczysto przyrzekamy Górnośląskim Braciom naszym, że w walce o wolność nie cofniemy się przed nową ofiarą krwi. Lud Śląski niechaj wie, że za nim stoi cała Polska, a Koalicja, – że do ostatniej kropli krwi bronić będziemy naszych braci. Tak nam dopomóż Bóg⁶⁶.*

Na znak zadokumentowania rezolucji wszyscy odśpiewali „Rotę”. Następnie zabrał głos kol. Bocheński i odczytał następujące wnioski uzupełniające. 1) *Młodzież Akademicka Uniwersytetu Lubelskiego, uważa, że wiec ten w dniu 3 5⁶⁷ ma być nie tylko⁶⁸ protestem przeciwko matactwom dyplomatycznym Ententy, lecz zaczątkiem planowej i systematycznej akcji całego Narodu, zmierzającego do wyzwolenia Śląska spod⁶⁹ pruskiej przemocy. 2) Młodzież Akademicka wzywa społeczeństwo do wyłączenia wszystkich sił w celu moralnego i materialnego poparcia ruchu wyzwolenieckiego Braci naszych na Śląsku⁷⁰.*

Członkowie Akademickiego Komitetu Plebiscytowego wzywali społeczeństwo Lublina: *Wobec powyższych uchwał, A[kademi] K[omitet] P[lebiscytowy] zwraca się do wszystkich mieszkańców miasta Lublina, by jeszcze raz zadokumentowali swe niezłomne postanowienie, manifestacją pod hasłem: „Górny Śląsk za wszelką cenę musi*

⁶³ „ZL”, R. XVII, nr 158 z 4 V 1921, s. 2. Porównaj też: J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 139.

⁶⁴ „ZL”, R. XVII, nr 158 z 4 V 1921, s. 2; J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 139.

⁶⁵ W oryginale „przerażającymi”.

⁶⁶ „ZL”, R. XVII, nr 158 z 4 V 1921, s. 2.

⁶⁷ Wzmiankowane w tekście „3 5”, to odniesienie do dnia 3 V 1921 r.

⁶⁸ W oryginale „nie tylko”.

⁶⁹ W oryginale „z pod”.

⁷⁰ „ZL”, R. XVII, nr 158 z 4 V 1921, s. 2.

być nasz!” *Zbiórka dziś, 4 5*⁷¹ *plac przed Katedrą o godz[inie] 8 wieczorem*⁷². Autor pod cytowanym tekstem podpisał się w następujący sposób: *Przewodniczący wiecu i A. K. P. Kuncewicz Czesław*⁷³. Istotne jest to, że przedstawiciel lub przedstawiciele młodzieży akademickiej podjęli się zwołania wiecu na dzień 4 V 1921 r. i że zachęcali do udziału w nim na łamach lubelskiego dziennika⁷⁴.

Podczas pochodu ogólnospołecznego związanego z obchodami święta Konstytucji 3 maja w Lublinie, który przekształcił się w wiec górnośląski, niesione były transparenty z napisami „Śląsk Górny do Polski”, „Śląsk Górny musi być nasz”. Natomiast wiec zwoływany na 4 V 1921 r. przed lubelską Katedrą miał się odbywać pod hasłem „Górny Śląsk za wszelką cenę musi być nasz”⁷⁵. Dostrzec również należy, że w jednym i tym samym numerze „Ziemi Lubelskiej” zawarte są dwa wezwania werbalizowane przez Akademicki Komitet... na wiec organizowany pod lubelską Katedrą. Poza wezwaniem przytoczonym w wywodzie podstawowym, kolejne znajduje się na pierwszej stronie gazety i brzmi następująco: *Akademicki Komitet Plebiscytowy wzywa wszystkich mieszkańców Lublina by pod hasłem „Górny Śląsk musi być nasz” zebrał się dziś o g[odzinie] 8 w[ieczorem] na placu Katedralnym*⁷⁶. W tym ostatnim przypadku żądanie przedstawione jest w delikatniejszej formie, niż na drugiej stronie tej gazety („musi” i „za wszelką cenę musi”). Dostrzeganie z perspektywy Lublina wydarzeń śląskich z początkowego okresu zabiegów o przywrócenie Górnego Śląska Polsce było wręcz lakoniczne. Przykładowo w czasie gdy na Lubelszczyznę docierały kolejne informacje o wydarzeniach III powstania śląskiego, na łamach „Ziemi Lubelskiej” twierdzono: *Górny Śląsk powstał! Po raz*⁷⁷ *drugi lud górnośląski chwyta za broń....* Rodził się w ten sposób wręcz ciąg wieców górnośląskich o impulsywnie wzrastającym nasileniu żądań⁷⁸.

Najistotniejsza wydaje się jednak treść złożonego podczas wiecu z 3 V 1921 r. przyrzeczenia. Jak twierdził Kuncewicz, podczas wspomnianego wiecu, zgromadzeni na nim studenci Uniwersytetu Lubelskiego przyrzekali *Górnośląskim Braciom naszym, że w walce o wolność nie cofniemy się przed nową ofiarą krwi*⁷⁹. Tym samym przypominano jakąś ofiarę krwi już poniesioną. Czy zatem w tak niepozornej formie wspomniano jakiegoś studenta tegoż Uniwersytetu, który nie później niż 3 maja 1921 r. poniósł ją w walce o Górny Śląsk⁸⁰.

⁷¹ Przytoczone cyfry „4 5” stanowią odniesienie do daty: 4 V 1921 r.

⁷² „ZL”, R. XVII, nr 158 z 4 V 1921, s. 2.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*. Na wiec mający się odbyć 4 V 1921 r. pod lubelską katedrą wzywał poza Akademickim Komitetem Plebiscytowym także Związek Strzelecki i zarząd grupy lubelskiej Narodowego Zjednoczenia Ludowego; por. *Ibidem*, s. 1.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 2.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 1.

⁷⁷ W oryginale „Poraz”.

⁷⁸ „ZL”, R. XVII, nr 159 z 5 V 1921, s. 1. Zatem wiedza o jednym z powstań śląskich jakby zatarła się w przekazie prasowym na Lubelszczyźnie.

⁷⁹ „ZL”, R. XVII, nr 158 z 4 V 1921, s. 2.

⁸⁰ Mało prawdopodobne wydaje się, by studenci podczas wiecu z 3 V 1921 r. dysponowali wiedzą o poniesieniu

W dniu 6 V 1921 r. została podjęta jednogłośnie na zebraniu plenarnym uchwała młodzieży akademickiej, o której informowano na łamach „Głosu Lubelskiego”⁸¹. Brzmiała ona: *Uważając, iż ruch powstańczy ludu górnośląskiego jest nieuniknionym⁸² następstwem zamierzeń, mających pogwałcić wolę i prawo ludności polskiej gmin Górnego Śląska, a stwierdzamy, iż ruch ten winien być w zgodnym wysiłku poparty przez rząd i cały naród polski. Protestując stanowczo przeciwko wszelkim krokom, mogącym doprowadzić do przefrymowania staropolskiej dzielnicy i zaprzędania części ludu polskiego w nową niewolę, niżej podpisane organizacje młodzieży akademickiej wkładają na swych członków obowiązek gotowości bojowej, oraz polecają Zarządowi grup podjęcie zdecydowanych kroków, w celu zorganizowania całej młodzieży akademickiej dla czynnego poparcia wyzwolenicznych wysiłków ludu górnośląskiego⁸³. Organizacja Młodzieży Narodowej. Związek Młodzieży Postępowej⁸⁴.*

Tym samym młodzież akademicka Lublina sposobila się już 6 V 1921 r. do aktywnego udziału w III powstaniu śląskim. W tekście prasowym dodatkowo dookreślono, jakie konkretnie organizacje wydały wzmiankowaną uchwałę. Miały być nimi: Organizacja Młodzieży Narodowej Szkół Wyższych i Związek Młodzieży Postępowej w Lublinie⁸⁵. Dotychczasowe badania nad działalnością studentów lubelskich na rzecz Górnego Śląska prowadzono przede wszystkim w oparciu o informacje prasowe⁸⁶. Związane jest to zapewne ze stosunkowo niewielką ilością rozpoznanych archiwaliów dotyczących początkowego okresu działalności Uniwersytetu Lubelskiego i trudnościami z ich odnalezieniem. W oparciu o przekazy prasowe wiadomo, że 9 V 1921 r.⁸⁷

ofiary krwi przez jakiegoś studenta Uniwersytetu Lubelskiego w trakcie III powstania śląskiego. Gdyby tak było, to zapewne Kuncewicz w tekście zatytułowanym „Wiec górnośląski”, opublikowanym na łamach „Ziemi Lubelskiej”, by o tym poinformował. Tym samym treść przyrzeczenia złożona podczas wzmiankowanej manifestacji sugeruje, że jakiś student lub studentka, albo jacyś studenci Uniwersytetu Lubelskiego ponieśli ofiarę krwi w czasie I lub II powstania śląskiego, co umknęło dotychczas prowadzonym badaniom nad wkładem Uniwersytetu Lubelskiego w walkę o kształt terytorialny II Rzeczypospolitej.

⁸¹ „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 4.

⁸² W oryginale „nieuniknionem”.

⁸³ Maestri w swoim opracowaniu cytował fragment zdania, na końcu którego postawiono odnośnik do niniejszego przypisu. Zdecydował się przy tym, bez zaznaczenia tego, na ingerencję w cytowany tekst; por. J. P. Maestri, *op. cit.*, s. 143.

⁸⁴ „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 4.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Istotnym wyjątkiem jest zebranie informacji ustnej od Miketty o wyprawie ośmiu studentów Uniwersytetu Lubelskiego na Górny Śląsk w czasie III powstania śląskiego; por. G. Maestri, *op. cit.*, s. 49; J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 142. Wspomina o nich również Bender bez określenia ilości studentów, którzy wyjechali, by włączyć się do szeregów powstańczych; por. R. Bender, *Katolicki Uniwersytet...*, s. 24. Sam Miketta we wspomnieniach odnotował, że Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska, który podjął działalność w celu udzielania pomocy III powstaniu śląskiemu, zaangażował się w „wysłanie bezpośrednio na teren walki grupy kolegów”; zob. L. Miketta, *Prawo 1919–1923...*, s. 131.

⁸⁷ Powołanie wzmiankowanego w wywodzie podstawowym Komitetu miało miejsce podczas wiecu zagajonego przez Czesława Kuncewicza – przewodniczącego Akademickiego Komitetu Plebiscytowego. Wiecowi temu (z 9 V 1921 r.): „Przewodniczył kol. Rüdiger, który do Prezydium (w oryginale „Prezydjum”) zaprosił kol. M. Bekmanównę, L. Mikettę, Dobrzyńskiego, F. Frańczaka”. W trakcie wzmiankowanego wiecu Kuncewicz złożył sprawozdanie z działalności Akademickiego Komitetu Plebiscytowego, a Wicerektor Chyliński „podkreślił żywą stosunkowo akcję młodzieży akademickiej w pracy plebiscytowej i wyraził podziękowanie kierownikom” Akademickiego Komitetu Plebiscytowego za podejmowane działania; por. „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 3.

wybrano w Lublinie skład personalny Akademickiego Komitetu Obrony Górnego Śląska⁸⁸ (lub Akademickiego Komitetu walki o Górny Śląsk⁸⁹). Miało to miejsce podczas wiecu, w którym brali udział jedynie akademicy⁹⁰. W skład powołanego wówczas Komitetu weszli⁹¹: Lucjan Miketta jako przewodniczący⁹², M. Watsonówna⁹³ jako sekretarka, ks. Wojsa⁹⁴ jako skarbnik, ks. Stefan Grelewski jako przewodniczący sekcji propagandy⁹⁵, Manugiewicz⁹⁶ jako przewodniczący sekcji prowincjalnej i Stanisław Pliszczyński⁹⁷ jako przewodniczący sekcji pomocy materialnej⁹⁸. Pośród członków tegoż Komitetu powołanych 9 V 1921 r. wymieniany jest także Dobrzyński⁹⁹.

Na łamach „Głosu Lubelskiego” informowano dodatkowo, że powołanie trzech sekcji miało mieć charakter tymczasowy¹⁰⁰, czym sugerowano, że planowane było powołanie dodatkowych sekcji. Dlatego próba rozszerzenia dotychczas prezentowanych wiadomości opartych głównie o informacje prasowe jest trudna do wykonania. Warto natomiast spróbować podjąć trud ich rozszerzenia, bo efekty pracy Akademickiego Komitetu to m.in. zebranie ponad 300 tysięcy marek, które przeznaczono na zakup żywności dla powstańców śląskich¹⁰¹, czy wydanie w nakładzie 4 tys. egzemplarzy jednodniówki zatytułowanej „Dla Śląska”¹⁰². Podjęcie

⁸⁸ *Ibidem*. Porównaj też: J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140.

⁸⁹ „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 3.

⁹⁰ S. Pl[iszczyński], *op. cit.*, s. 5. Wiec z 9 V 1921 r. zagał Czesław Kuncewicz działając w charakterze przedstawiciela Akademickiego Komitetu Plebiscytowego; por. J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140.

⁹¹ Członków Akademickiego Komitetu walki o Górny Śląsk wymieniono w przekazie prasowym, w tym jednak przypadku pominięto informacje o pełnionych przez nich funkcjach; por. „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 4.

⁹² J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140; L. Miketta, *Prawo 1919–1923...*, s. 131.

⁹³ Zdaniem Maestriego członkinią Komitetu była Maria Warsonówna; por. J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140. W innej pracy Maestri wskazuje właściwe personali Heleny Watsonówny jako członkini Komitetu; por. G. Maestri, *op. cit.*, s. 48.

⁹⁴ W literaturze powtarzana jest przy różnych okolicznościach informacja o studencie Uniwersytetu Lubelskiego ks. S. Wojsie. Przykładowo pisano o nim jako o prezesie, od roku akademickiego 1921/22, lubelskiego Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”; por. K. Turowski, „Odrodzenie”. *Historia Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Warszawa 1987, s. 92; J. Rabiński, *Działalność SKMA „Odrodzenie” na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w okresie II Rzeczypospolitej*, w: *Rzeczpospolita Akademicka. Działalność młodzieży studenckiej na KUL-u w II Rzeczypospolitej*, red. M. Ryba, Lublin 2010, s. 68.

⁹⁵ Według Maestriego ks. Grelewski przewodniczył sekcji pracy prowincjonalnej; por. J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140.

⁹⁶ Maestri skracał nazwisko Manugiewicza pisząc o nim jako o Mangiewiczzu. Dodatkowo uznawał go za przewodniczącego sekcji propagandy w Akademickim Komitecie Obrony Górnego Śląska; por. J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140. Również Bender skracza nazwisko pisząc o Ryszardzie Mangiewiczzu; por. R. Bender, *Echa powstań...*, s. 111.

⁹⁷ Maestri przerobił nazwisko Pliszczyński na Pleszczyński; por. J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140.

⁹⁸ S. Pl[iszczyński], *op. cit.*, s. 5.

⁹⁹ „GL”, R. VIII, nr 314 z 20 XI 1921, s. 4; J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140.

¹⁰⁰ „GL”, R. VIII, nr 124 z 11 V 1921, s. 4.

¹⁰¹ J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 141; G. Maestri, *op. cit.*, s. 53; R. Bender, *Echa powstań...*, s. 114. W skład sumy zebranej na koncie Akademickiego Komitetu wchodziły również fundusze zebrane przez uczniów szkół średnich przekazane przez Komitet Uczniowski; por. J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 143; G. Maestri, *op. cit.*, s. 50. Komitet Uczniowski informował na łamach prasy o zebraniu na cele górnośląskie 87 969 marek, z czego 81 301 marek przelano na konto Akademickiego Komitetu Obrony Górnego Śląska; por. „GL”, R. VIII, nr 185 z 12 VII 1921, s. 2; A. Albinia, „Teraz więc do walki: my do walki pieniężnej, Ślązacy orężnej”. *Kilka uwag o działaniach w czasie III powstania śląskiego, lubelskiego Uczniowskiego Komitetu Walki o Śląsk Górny, Śląski Almanach Powstańcy*, t. 5, 2019, s. 95.

¹⁰² J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 141; G. Maestri, *op. cit.*, s. 49; R. Bender, *Echa powstań...*, s. 111. Jeden egzemplarz wzmiankowanej jednodniówki kosztował 20 marek; por. „Dla Śląska” – jednodniówka, s. 1. Zatem przychód z jej sprzedaży (o ile sprzedaży podlegały wszystkie egzemplarze) wynosił 80 tys. marek.

uszczegółowiających badań jest o tyle istotne, że już Maestri zwracał uwagę, że powstały 9 V 1921 r. Akademicki Komitet Obrony Śląska przystąpił niezwłocznie do pracy w ramach działalności poszczególnych sekcji¹⁰³. Konieczne wydaje się zwrócenie współcześnie uwagi na formę, przebieg i efekty tych działań¹⁰⁴.

Krótkie odniesienie do niej (choć bez wskazania terminu jej przeprowadzenia) ukazało się również na łamach jednodniówki „Dla Śląska” wydanej przez Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska¹⁰⁵. Na jej łamach określono, że: *Sekcja pomocy materialnej podjęła wielką kwestę 3-dniową po domach, teatrach, kinach, cukierniach, fabrykach i instytucjach finansowych*¹⁰⁶. Twierdzenie to wpasowywało się w pełni w podział obowiązków realizowanych przez poszczególne sekcje Akademickiego Komitetu Obrony Górnego Śląska działającego na Uniwersytecie Lubelskim, gdyż to właśnie na sekcji pomocy materialnej ciążył obowiązek zajęcia „się zbiórką pieniędzy, żywności i odzieży na rzecz walczących powstańców” III powstania śląskiego¹⁰⁷.

Najważniejszym działaniem podjętym przez Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska było zorganizowanie wielkiej zbiórki w dniach 12–14 V 1921 r. Temu przedsięwzięciu należy poświęcić uwagę, bo miało ono rozmiar trudny do wyobrażenia. Studenci zdecydowali się bowiem na połączenie w całość różnych form gromadzenia środków pomocowych. To, że zbierali je na ulicach, w teatrach, kawiarniach, itd.¹⁰⁸ można uznać za typową formę. Natomiast decyzja by kwestować od domu do domu, od kwatery do kwatery, pukając do drzwi i prosząc o datkę dla powstańców, było wręcz niewyobrażalne, by poprosić każdą (lub prawie każdą) mieszkającą w Lublinie rodzinę o dar dla powstańców. W tym kontekście nie da się twierdzić, że społeczeństwo Lublina czekało biernie na rozstrzygnięcie III powstania śląskiego. Z drobnych datków zebrano bowiem pokaźną sumę.

Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska popełnił wielkie *faux-pas*, w czasie swojego rozwiązania w lipcu 1921 r. w ramach tegoż komitetu, jako podkomitet działała uczniowska organizacja, która tak jak studenci gromadziła środki pomocowe dla III powstania śląskiego¹⁰⁹. Uczniowie zgromadzone fundusze przekazywali komitetowi studenckiemu. Natomiast studenci publikując na łamach prasy lubelskiej sprawozdanie kasowe, wszystkie zgromadzone środki przypisali działalności komitetu akademickiego¹¹⁰, traktując tym samym uczniów, jak niebyt.

¹⁰³ J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 140.

¹⁰⁴ Autor dziękuje serdecznie Czesławie Albinia i Andrzejowi Albinia kowi za cenne uwagi merytoryczne i językowe przydatne podczas tworzenia niniejszego tekstu.

¹⁰⁵ S. Pl[iszczyński], *op. cit.*, s. 6.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 141.

¹⁰⁸ S. Pl[iszczyński], *op. cit.*, s. 6.

¹⁰⁹ G. Maestri, *op. cit.*, s. 50.

¹¹⁰ „GL”, R. VIII, nr 314 z 20 XI 1921, s. 5.

Na zakończenie nadmienić należy, że trwałym materialnym śladem działalności Akademickiego Komitetu Obrony Górnego Śląska była opublikowana 22 V 1921 r. jednodniówka zatytułowana „Dla Śląska”¹¹¹, którą studenci z Lublina zamierzali sprzedać w wielkiej ilości i wpływy ze sprzedaży przeznaczyć na potrzeby III powstania śląskiego. Autor nie omówił tego periodyku, bo w literaturze przedmiotu zostały już zawarte informacje o niej. Tak Maestri, jak i Bender odnosili się do jej treści¹¹².

Elżbieta s. Monika Albiniaak, *The Academic Committee for the Defence of Plebiscite Lands of Warmia, Masuria and Upper Silesia active at the University of Lublin and its history*

Summary

The Academic Committee for the Defence of Plebiscite Lands of Warmia, Masuria and Upper Silesia was active and successful at the University of Lublin. It was one of the developmental stages of the Academic Committee for the Defense of Plebiscite Areas, established at the University of Lublin on 30 May 1920. The Academic Committee conducted a variety of actions, all the while aiming at providing material assistance to the uprisings, spreading a sense of connection of the Lublin inhabitants with the Upper Silesian people and maintaining the state of eagerness to cooperate with them in the fight for their rights. At the Bytom Commissariat in Silesia, the University of Lublin was represented before the plebiscite by Sandomierz clerics and simultaneously students of canon law at the University of Lublin: Stefan Grelewski and Józef Sznuro. They worked in Upper Silesia first as teachers and then in the Press Department of the Polish Plebiscite Commissariat in Bytom. The most intense period for the Academic Committee was the time between 10 May and June 1921. They intensified their efforts by engaging in various types of activities. A great fundraiser was held at the time, readings and rallies were organised as signs of support for Silesian insurgents. The Academic Committee dissolved in July 1921.

Elżbieta s. Monika Albiniaak, *Akademisches Komitee zur Verteidigung der Volksabstimmungsgebiete Ermland, Masuren und Oberschlesien, das an der Universität Lublin funktionierte, und sein Schicksal*

Zusammenfassung

Das Akademische Komitee zur Verteidigung der Volksabstimmungsgebiete Ermland, Masuren und Oberschlesien war an der Universität Lublin sehr aktiv. Es war eine der Entwicklungsphasen des Akademischen Komitees für die Verteidigung der Volksabstimmungsgebiete, das am 30. Mai 1920 an der Universität Lublin gegründet wurde. Es war eine der Entwicklungsphasen des Akademischen Komitees zur Verteidigung der Volksabstimmungsgebiete (Akademicki Komitet Obrony Terenów Plebiscytowych). Das Akademische Komitee führte verschiedene Aktionen durch, die darauf abzielten, die aufständische Bewegung mit materieller Hilfe zu unterstützen, unter der Bevölkerung von Lublin das Gefühl der Verbundenheit mit den Menschen in Oberschlesien zu verbreiten und die Stimmung der Bereitschaft zur Zusammenarbeit mit ihnen im Kampf für ihre Rechte zu erhalten. In Schlesien war die Universität Lublin vor der Volksabstimmung im Beuthener Kommissariat durch Kleriker aus Sandomierz vertreten, die gleichzeitig Studenten des kanonischen Rechts an der Universität Lublin waren: Stefan Grelewski und Józef Sznuro. Sie arbeiteten in Oberschlesien als Lehrer und dann in der Presseabteilung des Polnischen Volksabstimmungskomitees in Beuthen. Die intensivste Arbeitszeit des Akademischen Komitees fand zwischen dem 10. Mai bis Juni 1921 statt. Zu dieser Zeit wurden verschiedene Aktivitäten intensiviert. Damals wurde eine große Spendenaktion durchgeführt, es wurden Vorträge und Kundgebungen zur Unterstützung der schlesischen Aufständischen organisiert. Das Studentenkomitee löste sich im Juli 1921 auf.

¹¹¹ „Dla Śląska” – jednodniówka wydana za Akademicki Komitet Obrony Górnego Śląska przez L. Miketta, Lublin 22 V 1921 r.; G. Maestri, *op. cit.*, s. 47. Jednodniówka została zredagowana przez Michała Hałgasa; por. J. P. Maestri, *op. cit.*, s. 141.

¹¹² G. Maestri, *op. cit.*, 49–50; J.P. Maestri, *op. cit.*, s. 141; R. Bender, *Echa powstań...*, s. 111.

dr Elżbieta s. Monika Albiniak (CSDP)
Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Warszawie
s.monikaalbiniak@wp.pl

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Diecezji Sandomierskiej

- AKDS, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, x. M[ichał] Lewek [w imieniu: Polski Komisariat Plebiscytowy dla Górnego Śląska, Wydział Kościelny] do ks. Biskupa [Sandomierskiego], Nr dz. I.209/20, Bytom 16 XI 1920, b. pag.
- AKDS, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925, ks. [August] Demski – proboszcz parafii Bożego Ciała w Miechowicach, „Testimonium morum”, Miechowice 25 III 1921, b. pag.

Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

- AKUL, WPKan., AOS, sygn. PK 516, Teczka osobowa studenta: Grelewski Stefan ks., K. Wieczorek – sekr[etarz] okręgu VII w Miechowicach Biura [Polskiego] Komitetu Plebiscytowego, „Zaświadczenie dla studenta Uniwersytetu Lubelskiego Stefana Grelewskiego”, Miechowice 6 IX 1920, rękopis, fol. 3.
- WPK, sygn. PK 516, Teczka osobowa studenta: Grelewski Stefan ks., S[tefan] Grelewski do Rektora Uniwersytetu Lubelskiego, Bytom 7 I 1921 r., maszynopis podpisany, fol. 8.

Źródła drukowane

- Congregatio de Causis Sanctorum P.N. 1844, Vladislavien et aliarum beatificationis seu declarationis Martiri Servorum et Servarum Dei Antonii Juliani Nowowiejski Archiepiscopi, Henrici Kaczorowski et Aniceti Koplński Sacerdotum, Mariae Anna Biernacka laicae, atque centum tres sociorum in odium fidei, uti fertur, annis 1939–1945 interfectorum, Positio super Martyrio, Roma 1997.
- Kardynał Bertram A., dekret – zarządzenie z 21 XI 1920 r., w sprawie zachowania się kleru na terenie głosowania, ogłoszony w Verordnungen der Fürstbischöflichen General Vikariatamtes zu Breslau, nr 682, 25 XI 1920. Tekst w: A. Rogalski, *Kościół katolicki na Śląsku*, Warszawa 1955.

Źródła archiwalne:

Archiwum Diecezji Sandomierskiej

- Akta Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu, bsygn., Akta Litteras Dimissoriales 1918–1925

Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

- Wydział Prawa Kanonicznego, Akta Osobowe Studentów, sygn. PK 516

Źródła drukowane:

- 1930 *Akademicka Młodzież Demokratyczna w Lublinie w latach 1920–1930*, Wydano z okazji uroczystego obchodu dziesięciolecia jawnych prac Związku Młodzieży Demokratycznej w Lublinie, Lublin 11 V 1930 r. (oprac.)

[Positio super Martyrio]

- 1997 *Congregatio de Causis Sanctorum P.N. 1844, Vladislavien et aliarum beatificationis seu declarationis Martiri Servorum et Servarum Dei Antonii Juliani Nowowiejski Archiepiscopi, Henrici Kaczorowski et Aniceti Koplński Sacerdotum, Mariae Anna Biernacka laicae, atque centum tres sociorum in odium fidei, uti fertur, annis 1939–1945 interfectorum, Positio super Martyrio*, Roma.

Kardynał Bertram Adolf kard.

- 1955 dekret – zarządzenie z 21 XI 1920 r., w sprawie zachowania się kleru na terenie głosowania, ogłoszony w Verordnungen der Fürstbischöflichen General Vikariatamtes zu Breslau, nr 682, 25 XI 1920. Tekst w: A. Rogalski, *Kościół katolicki na Śląsku*, Warszawa.

Miketta Lucjan

- 1978 *Prawo 1919–1923*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Materiały do Dziejów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, t. 1, Lublin.

Opracowania:

Albiniaak Andrzej

2019 „Teraz więc do walki: my do walki pieniężnej, Ślązacy orężnej”. Kilka uwag o działaniach w czasie III powstania śląskiego, lubelskiego Uczniowskiego Komitetu Walki o Śląsk Górny, w: Śląski Almanach Powstańczy, t. V.

[w druku] *Udział duchowieństwa i zarazem studentów lubelskich w wydarzeniach górnośląskich 1920 roku*, (artykuł przyjęty do druku w Roczniku Gliwickim).

Bender Ryszard

1981 *Echa powstań śląskich w Lubelskiem*, Studia Śląskie, seria nowa, t. 38.1986 *Katolicki Uniwersytet Lubelski w życiu Lublina i regionu*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 5: *Problematyka nauki, kultury i służby zdrowia, w 60-lecie Polski niepodległej*, red. T. Mencil, Warszawa – Łódź.1982 *Lublin a powstania śląskie*, w: *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner, Opole.

Chrapek Jan bp.

2001 *[O męczennikach radomskich]*, w: Makarewicz S. ks., *Mistrzowie wiary. Błogosławieni męczennicy radomscy z grona 108 męczenników za wiarę z okresu drugiej wojny światowej*, Sandomierz.

Drozdowski Marian Marek

2003 *Reakcja Warszawy i środowisk regionalnych na powstania i plebiscyt górnośląski*, w: *Powstania śląskie i plebiscyt z perspektywy osiemdziesięciolecia*, red. M. Masnyk, Opole.2011 *Śląsk w polskiej myśli społeczno-politycznej XX wieku. W 90. rocznicę powrotu Górnego Śląska do Polski*, Opole.

Gralewski Waclaw

1921 *Czy słyszycie?!*, „Dla Śląska” – jednodniówka Akademickiego Komitetu Obrony Górnego Śląska, red. M. Hałgas, Lublin 22 V 1921 r.

Grzebień Ludwik SJ

1983 *Sznurowi Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, red. L. Grzebień, t. 7, Warszawa.

Jop Franciszek bp.

1948 *Księża diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas drugiej wojny światowej* (ciąg dalszy), Kronika Diecezji Sandomierskiej, R. 41, nr 6.

Janaczek Stanisław

1996 *Grelewski Stefan*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice.

Kaczmarek Tomasz ks.

2000 *Światła w ciemności. Męczennicy 1939–1945*, Włocławek.

Karolewicz Grażyna

1978 *Wstęp*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Materiały do Dziejów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, t. 1, Lublin.

Kraśiński Józef ks.

2001 *Błogosławiony Ksiądz Stefan Grelewski. Męczennicy 1939–1945*, z. 40, Włocławek.1983 *Grelewski Stefan*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, red. L. Grzebień, t. 5, Warszawa.

Kwiatek Aleksander

1982 *Grelewski Stefan*, w: *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek, A. Kwiatek, W. Lesiuk, M. Lis, B. Reiner, Opole.

Lewek Michał ks.

1960 *Górnośląski Plebiscyt z roku 1921 oraz udział w nim duchowieństwa katolickiego*, Sacrum Poloniae Millennium, t. 7, Rzym.

Maestri Giovanni Pietro [Jan Piotr]

1973 *Lublin i III powstanie śląskie w świetle prasy lubelskiej*, Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, R. 16, nr 2 (62).

1974 *Reakcja Lublina na wydarzenia trzeciego powstania śląskiego*, w: *Z walk o polskość Śląska 1919–1921*, red. I. Pawłowski, Opole.

Maj Ewa

2002 *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918–1928*, Lublin.

Makarewicz Stanisław ks.

2001 *Mistrzowie wiary. Błogosławieni męczennicy radomscy z grona 108 męczenników za wiarę z okresu drugiej wojny światowej*, Sandomierz.

1996 *Śługa Boży ks. Stefan Grelewski (1898–1941)*, w: *Męczennicy za wiarę 1939–1945. Duchowni, zakonnicy i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarę życia świadectwo miłości*, Michalineum.

Miketta Lucjan

1922 *Spółczesność lubelskie a pomoc materialna młodzieży akademickiej*, Samopomoc Akademicka, R. 2, nr 8–9.

Mroczo Marian

1975 *Działalność Komitetu Obrony Górnego Śląska w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim w l. 1919–1921*, Zapiski Historyczne, t. 40, z. 2.

1994 *Ziemi dzielnicy pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864–1939*, Gdańsk.

1977 *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk.

Pachoński Jan

1981 *Kraków wobec powstań śląskich i plebiscytu*, Warszawa – Kraków.

Piela Michał SDS

1994 *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914–1924*, Lublin.

Pilch Andrzej

1997 *„Rzeczpospolita Akademicka”. Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków.

Pl[iszczyński] Stanisław

1921 *Młodzież Lublina dla Śląska*, „Dla Śląska” – jednodniówka Akademickiego Komitetu Obrony Górnego Śląska, red. M. Hałgas, Lublin 22 V 1921 r.

Przekop Edmund

1993 *Grelewski Stefan ks.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, S. Janeczek, S. Wielgus, S. Fita, J. Miśiurek, M. Rusecki, A. Stępień, A. Weiss, Lublin, kol. 145.

Rabiński Jarosław

2010 *Działalność SKMA „Odrodzenie” na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w okresie II Rzeczypospolitej*, w: *Rzeczpospolita Akademicka. Działalność młodzieży studenckiej na KUL-u w II Rzeczypospolitej*, red. M. Ryba, Lublin.

Reiner Bolesław

1981 *Kler katolicki na Górnym Śląsku w latach przełomu 1919–1921*, Studia Śląskie, seria nowa, t. 38.

Saracyn Tomasz

2007 *Działalność społeczno-religijna ks. Stefana Grelewskiego (1898–1941)*, Studia Sandomierskie XIV, z. 1.

Turowski Konstanty

1987 *„Odrodzenie”. Historia Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Warszawa.

Wojtkowski Andrzej

1969 *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1964*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, W. Müller, ks. M. Rechowicz, Z. Sułowski, A. Wojtkowski; Lublin.

Zbroja Franciszek ks.

1959–1960 *Grelewski Stefan*, PSB, t. 8, Wrocław – Kraków – Warszawa.

Zieliński Władysław

1971 *Spółczesność polskie wobec sprawy górnośląskiej (1918–1922)*, w: *W Pięćdziesiątą Rocznicę Powstań Śląskich i Plebiscytu*, red. H. Rechowicza, Katowice.

Prasa:

„Głos Lubelski”

1920 nr 87, 144, 158

1921 nr 124, 126, 185, 314

1922 nr 227

„Ziemia Lubelska”

1920 nr 219, 238, 240, 260

1921 nr 158, 159